

Не викликає сумніву, що монографія Валентини Панченко стане в пригоді як фахівцям, так і всім, хто цікавиться історією культури і мистецтва. Головне ж, насамкінець хотілося б зазначити: поява таких книжок свідчить про те, що всупереч усім нинішнім негараздам естетична думка в Києві продовжує розвиватися — й існувати.

В.Малахов

P.Ricoeur. Réflexion faite. Autobiographie intellectuelle. — P.:Esprit.1995. — 115 с.

«Інтелектуальна автобіографія» П.Рікера починається з визначення своєрідності автобіографічного жанру. Прикметник «Інтелектуальний» засвідчує перенесення акценту на події, пов'язані з його становленням як філософа. «Автобіографія» — оповідь історій життя. Як літературний твір, автобіографія засновується на ретроспективному розриві між актом письма і щоденним розгортанням буття. Це і є відмінність автобіографії від щоденника. Вона започатковується на відсутності дистанції між головним персонажем розповіді, який є «Я» — об'єктом і наратором, що вживає займенник «я» і пише в першій особі однини («я» — суб'єкт).

П.Рікер обирає хронологічний принцип, але точкою відліку має теперішній час письма як час реалізації здобутків. У 30-ті роки (період становлення його як філософа-феноменолога) у Франції були популярні три типи філософських роздумів: рефлексивна філософія Ж.Набера, філософія екзистенції Г.Марселя та Ясперса і дескриптивна феноменологія Гуссерля. До рефлексивної французької філософії, пов'язаної в історії з іменами Декарта, Канта, Набера, в університеті м.Ренн Рікера долучили його професори Лашельє і Ланьо. Близьке знайомство з Габрієлем Марселем і присутність на його знаменитих дискусійних «п'ятницях» привели до поглибленого вивчення творів Гуссерля. Гуссерль якраз ставав відомим у Франції завдяки темі інтенціональності, а саме здійсненому ним розриву з картезіанською ідентифікацією свідомості й самосвідомості. Перцепція, уява, воля, чуттєвість, визнання цінностей постають як інтенціональні, а отже, множинні в своїй орієнтації. Свідомість, визначена інтенціональністю, повертається до об'єктів зовнішнього світу, які згодом визначають її у відповідь. Отже, пізнання себе відбувається при опосередкованості об'єктами зовнішнього світу.

Феноменальність феномену в середині ХХ ст. трактувалась двозначно: Макс Шеллер, Інгарден вважали, що редукція являє перед свідомістю видимість як властиву рису феномену. Гуссерль, Е.Фінк були переконані, що редукція робить фіхтеанську продукцію феноменальності майже чистою свідомістю. Ця продукція була більшим джерелом феноменальності, ніж будь-яка прийнята екстеріорність. З цього питання Рікер наближається до позиції Мерло-Понті в «Феноменології перцепції»: редукція ніколи не завершується остаточно. Репрезентативний акт складається з діалектичних стосунків підсвідомості й життя (вольове діяння), тобто перцепції, аперцепції, в яких формуються почуття, і сфери етики, або ж усвідомленої діяль-

ності. В докторській дисертації «Філософія волі», а саме в першій частині «Вольове і невольове», П.Рікер викладає своє розуміння ейдетичного методу та емпіричний досвід волі. Парадигматичним прикладом емпіричного йому здавалась несумлінність і відсутність мотивації до дії, що виявляється в історії. В майбутньому дослідженні феноменологічного методу він мав розмірковувати над емпіричним досвідом пристрасті. Цій темі й було присвячене велике есе «Символіка зла» (1960).

В третій частині свого викладу феноменології Рікер співвідносить людську волю і трансценденцію. В есе «Кінечність і вина» (1960) він займається вивченням формальних структур волі й описує несумлінність скінченного буття або істоти. Несумлінність виявом сумнівів у безпосередній прозорості *Cogito*. Обхідна думка через міфи і символи зовнішнього світу необхідна для пізнання себе. Відчутне і бажане доступніші для досягнення, ніж сам процес бажання і формування відчуттів (перцепції).

У своїй феноменології релігії близький друг Рікера і його однодумець Мірча Еліаде розглядав символ як трояку подію, чия структура подібна до релігійного мовлення. Наративна структура міфу накладається на первинний символ примітивних культур. Зло не має доцільності в своїй кінечності, воно схоже на подію, яку розповідають, укладаючи елементи в хронологічній і детерміністичній послідовності. Рікер вбачає у біблійній історії первородного гріха оповідь мудрості про перехід від доброти створеного буття до злостивості людини в історії. Міф у Біблії — спосіб розповіді, в якій є порядок і наступність історії, починаючи з початку. Зло — одна з багатьох можливих ситуацій-лімітів, внутрішньо присутніх у смертній істоті. Людина вразлива для проявів морального зла, яке демонструє себе в трьох зонах: вербальна рецепція, уява, повага і почуття.

На початку 70-х Рікер викладає в університетах США і знайомиться з аналітичною філософією дії, представленою іменами Остена, Сеарля, що, як вважалося, була найгострішою суперницею феноменології Гуссерля. Він не відкидає здобутків Остена та Сеарля в аналізі прагматичного аспекту і використовує системний характер їхньої аналітичної філософії для формування власного герменевтичного методу. З іншого боку, його підвалиною була постгайдеггерівська герменевтика Гадамера, яка протистояла інтуїтивізму гуссерлівського ідеалізму і за точку відліку брала первинний довід належності діючого і мислячого суб'єкта оточуючому світові.

В 70-ті роки у Франції розвивається структурна антропологія Леві-Стросса, структуральна лінгвістика Ф.де Соссюра, філософія Л.Альтусера і психоаналіз Лакана. Рікер цікавиться їхнім внеском у розвиток сучасної науки, та приймає його не беззастережно. Семіологія Р.Барта, семіотика Греймаса, літературна критика Ж.Женетті вивчають організацію вербальних систем і відокремлюють їх від суб'єктивних інтенцій мислячого, діючого, чутливого суб'єкта, що виголошує їх. П.Рікер не відкидає досвіду структуралізму, проте вважає, що сам текст без інтенційності автора, як і без зовнішніх референцій та рецепції читача, не дасть глибокого розуміння се-

мантичної структури. «Конфлікт інтерпретацій» (1969) визнає суттєвий внесок З.Фрейда у відкриття значення, вже присутнього тут, уже наявного в символі. Рікер погоджується з можливістю багаторівневого прочитання тексту і множинного тлумачення символу від простішого до складнішого. Це був час, коли герменевтика ввижалась йому інтерпретацією багатозначності символічних виразів. У середині 70-х аналіз сфери дії в художньому творі розпросторюється для Рікера від слова (образу) до речення.

Тема семантичної новації вивчається на новому рівні в «Живій метафорі» (1975). Метафора не є простим перенесенням (як це вважав свого часу Арістотель) звичайного значення слова на іншу річ — близьку, подібну і позбавлену деномінації. Рікер відмовляється визнати в метафорі оздоблювальну стилістичну фігуру. Знищується буквально семантичне значення слова і на цих руїнах у результаті зближення незближуваного народжується нове. Слово-речення-текст — трирівнева система, функціонування якої зіставне з розумінням метафоричного мовленого в лоні поетичного мовлення, що «переописує» реальний світ. «Бачити немов» і «бути немов» переносили питання семантики в лоно герменевтики і надавали їй онтологічного значення. Художнє мовлення не є прямою репрезентацією реального світу. П.Рікер запозичає у Р.Якобсона поняття дійсності як метафоричної референції, що не прямо, а опосередковано репрезентована у художньому образі чи творі. Метафора виявляється семантичним кістяком символу.

Дослідницькі інтереси П.Рікера поступово переносяться від сфери тексту до дії. Дискурс є намаганням передати в мовленні досвід і манеру бути-в-світі. Тритомний цикл «Час і оповідь», створений на початку вісімдесятих, став осмисленням розповіді, яка остаточно завершується у сприйнятті читача, і є «рефігурацією» його існування в часі. До вивчення часового характеру оповіді Рікера підштовхнула англomовна аналітична філософія, котра не обмежувалася як французький структуралізм, літературною критикою і лінгвістикою, а поєднувала структуру оповіді зі структурою історичного знання і вивчала цінність істин історичного мовленого. «Оповідати» — акт дискурсу, спрямованой поза свої межі, до реорганізації практичного поля діяльності реципієнта. Рікер ставить за мету досвести, що вплив відчуває насамперед часовий вимір цього практичного поля. Наративність і темпоральність взаємопов'язані та взаємозумовлені. Існує безліч підходів до часу (феноменологічний, космологічний, об'єктивний, екзистенційний час неспівмірні один із одним). Аналіз концепцій часу св. Августина, Гуссерля, Гайдеггера привів Рікера до необхідності зіставити *distentio animi* в XI главі «Сповіді» св. Августина (час душі, напружений між минулим пам'яті, теперішнім інтуїції та майбутнім очікування — досвід часу, де панує неузгодженість) і *muthos* (укладення в інтригу, наративна інтелегібельність, узгодження) Арістотеля в «Поетиці». Рікер поширює *muthos* на весь наративний простір, не обмежуючись трагічним, і бачить у ньому *mimesis praxeos*.

З іншого боку, в «Часі й оповіді» продовжували розроблятися поняття «конфігурації» (2 частина «Час і оповідь-1» і повністю «Час і оповідь-2») та

«рефігурації» («Час і оповідь-3») як форм наративної інтелегібельності. Інтрига є формою семантичної новації на рівні твору, яка використовує вже відомі схеми і продукцію творчої уяви автора. Аналіз часових форм на рівні конфігурації (на базі текстуального аналізу вербальних часів у «Часі» Г.Вейнріха) висвітлив нову проблему співвіднесеності часу мовленого і мовлення. Форми історичної і художньої оповіді на рівні рефігурації виявилися полярно протилежними, проте на рівні конфігурації, в плані епістемологічному, застосування діалектичного принципу «пояснення-розуміння» свідчило про їхню спорідненість.

В процесі рефігурації (рецепції) метафоричне і наративне мовлене намагається рефігурувати реальність, розкрити приховані виміри людського досвіду і трансформувати наше бачення світу. Рефігурація перестає бути референційним зв'язком і постає як ре-організація бути-в-світі читача, якого текст запрошує стати пере-прочитувачем себе.

Цілком логічно в середині 80-х перед Рікером постало питання суб'єкта як остаточної інстанції, яка засновує поняття правдивості: чи не є «Я» Пруста переодягненим «ви»? Герменевтика діючого і промовляючого суб'єкта розробляється в есе «Я як інший» на базі аналітичної філософії і структуральної семіотики. В рефлексивній операції поєднуються, розрізняючись, безпосереднє «я» і «я» рефлексивне. Наративна особа складається з *idem* (об'єктивні риси промовляючого і діючого суб'єкта) та *ipse* (риси несубстанційного суб'єкта, який несе відповідальність за свої вчинки і слова). Це викликало роздуми над інакшістю іншого та інакшістю мене і спрямовувало пошуки П.Рікера в сферу етики та моралі. Друга частина автобіографії так і називається: «Від метафізики до моралі». Герменевтична феноменологія суб'єкта, досліджена на рівні історичного буття і нарації, привела до визнання існування трьох посередників між метафізикою і мораллю в структурі «я»: повага до людини, здатної до дії, дотримана обіцянка, переконаність у справедливості.

В. Фесенко

Чужинність чужого. Діалог Поля Рікера та директора журналу «Нувель обсерватор». Квітень 1998. с. 8—13. *Nouvel Observateur*; avril 1998: № 32.

Що таке чужородність чужинця? Це запитання об'єднало в діалогічному пошуку директора журналу «Нувель обсерватор» та філософа-герменевта П.Рікера. Монотеїзм і платонівська філософська традиція завжди мали ностальгію за цілісністю. Чужинність може бути джерелом неприязні чи зачарованості, обіцянкою збагачення чимось іншим або причиною постійних конфліктів як у сім'ї, так і на рівні планетарному. Поль Рікер вважає, що чужородність подібна до порожнього місця. «Ми знаємо, до кого належимо, проте не знаємо, що таке інші для них. Тільки в результаті шоку у відповідь ми відчуваємо себе чужими, подібно до чужого чужинця. Усвідомлюючи це, ми починаємо визнавати один одного, бути гостинними в моральному і